

УДК 343.98 : 343.131
DOI: 10.31733/2078-3566-2019-3-158-162

Пиріг І. В. ©
доктор юридичних
наук, доцент
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ)

Прокопов С. О. ©
викладач
(Дніпропетровський
державний
університет
внутрішніх справ)

КОМПЛЕКСИ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ ВИЯВЛЕННІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ПЕРЕВОЗЯТЬСЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

На основі аналізу думок науковців визначено поняття типової слідчої ситуації та встановлено її значення у методиці розслідування окремих видів злочинів. Визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконного обігу наркотичних засобів у разі їх виявлення під час перевезення залізничним транспортом та зазначено перелік слідчих (розшукових) дій по кожній з них.

Ключові слова: наркотичні засоби, початковий етап розслідування, типові слідчі ситуації, слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Однією з нагальних проблем сьогодення є незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Значні масштаби і темпи поширення наркотиків створюють реальну загрозу життєво важливим інтересам людини, суспільства та держави, порушують соціальну стабільність українського суспільства. Саме тому протидія таким злочинам з боку правоохоронних органів є одним із пріоритетних завдань нашої держави.

Одним зі способів вчинення злочину, передбаченого ст. ст. 307, 309 КК України, є перевезення наркотичних засобів, що може здійснюватися різними видами транспорту, одним із яких є залізничний. Виявлення таких перевезень та розслідування кримінальних правопорушень на початковому етапі має велике значення для протидії незаконному обігу наркотиків.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремі проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, досліджувалися у працях В. С. Бурданової, О. А. Вовчанської, Н. М. Косміної, В. О. Коханова, І. І. Курильова, В. М. Лисенка, Г. М. Меретукова, О. В. Одерія, А. Б. Петруніної, А. М. Поляха, А. В. Сивачова, В. М. Шевчука та інших криміналістів, які створили підґрунтя теорії і практики розслідування даних видів злочинів. Однак у зазначених роботах не було розглянуто особливостей розслідування кримінальних правопорушень під час виявлення наркотичних засобів, що перевозяться залізничним транспортом.

Метою статті є визначення поняття типової слідчої ситуації, формулювання типових слідчих ситуацій, що виникають на початковому етапі розслідування перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом, та визначення комплексу слідчих (розшукових) дій відповідно до слідчих ситуацій.

Виклад основного матеріалу. У теорії криміналістики, розглядаючи поняття «слідча ситуація», дослідники визначають найбільш повторювані з них або типові, оскільки тільки щодо них можлива розробка комплексу слідчих (розшукових) дій. На важ-

© Пиріг І.В., 2019
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8391-067X>
pira@ua.fm

© Прокопов С.О., 2019
k_inf@dduvs.in.ua

ливості виділення типових слідчих ситуацій наголошують О. М. Васильєв, М. П. Яблоков з метою орієнтації в обстановці, що складається на початку розслідування, оскільки успіх розкриття злочину, як правило, залежить від правильності та швидкості дій слідчого саме на початку слідства [1, с. 139].

Значення типових слідчих ситуацій, на думку В. Ю. Шепітька, «дозволяє не тільки передбачити їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й обрати такі тактичні прийоми (тактичні комбінації), що є найбільш оптимальними» [2, с. 262]. На думку вченого, взаємозв'язок між обранням тактичних прийомів та слідчою ситуацією полягає у тому, що така залежність дозволяє: визначити перелік тактичних прийомів слідчої дії; здійснити вибір тих чи інших тактичних прийомів, зумовлених тими фактичними даними, що мають місце; визначити характер тактичних прийомів, їх конкретний зміст; встановити послідовність реалізації тактичних прийомів з урахуванням існуючої інформації [3, с. 136]. Р. Л. Степанюк визначає типову слідчу ситуацію як «сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обставини, що склалися на відповідному етапі розслідування» [4, с. 111]. На думку С. С. Чернявського, «типова слідча ситуація – це інформаційна модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії. На підставі цієї моделі розробляються криміналістичні засоби, прийоми та методи вирішення конкретних ситуацій розслідування» [5, с. 405].

З наведених наукових позицій щодо типових слідчих ситуацій можна дійти висновку, що основне їх призначення полягає у сприянні правоохоронним органам в організації процесу розслідування на відповідному етапі. Висвітлення цих ситуацій за певним злочином дозволяє здійснювати розслідування на якісно новому рівні. Передбачення настання певної ситуації та її аналіз сприяють визначенню напрямів життя відповідних заходів організаційного характеру з метою здійснення впливу на неї.

Типові слідчі ситуації необхідно розглядати з точки зору сприятливості встановлення злочинця та організації процесу. Найкращою та сприятливою сукупністю умов, що склалась на певний момент, слід вважати ту, коли злочинець затриманий на місці злочину. У такій ситуації зазвичай немає необхідності у проведенні дій, направлених на його встановлення та розшук. У результаті виявляється достатня кількість матеріальних та ідеальних слідів. Проведення слідчих (розшукових) дій з відповідними учасниками забезпечує отримання максимальної сукупності доказової інформації. Найчастіше й позиція злочинця не характеризується протидією процесу розслідування.

Відповідно, як несприятливі або складні слідчі ситуації слід сприймати ті, коли злочинець не затриманий, але про нього є певні відомості, що дозволяють організувати його розшук, а також коли злочинець не затриманий і жодних даних про нього немає. У цих ситуаціях з різним ступенем складності доцільно проводити як гласні, так і негласні слідчі (розшукові) дії. Чим менша кількість відомостей зібрана про особу злочинця на початковому етапі розслідування, тим складнішим є вирішення його завдань. Складна слідча ситуація виникає, коли розслідування суттєво ускладнено відсутністю надійних джерел інформації та достатніх даних щодо елементів предмета доказування, протидією слідчому з боку підозрюваних та інших конфліктуючих з ним осіб, відсутністю надійних способів і засобів досягнення цілей, браком часу, сил, засобів та певних ресурсів чи неправильним їх розподілом [6, с. 47].

Незважаючи на те, що кожен злочин є індивідуальним, типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування здебільшого формуються однаково. Виходячи із вказаного та спираючись на наукові розробки вчених, результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, а також власний досвід авторів даної статті, визначимо типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним перевезенням наркотиків залізничним транспортом:

1. Злочинець відомий, його затримано під час транспортування наркотиків або відразу після прибуття потяга (52 %).
2. Злочинець невідомий, з місця вчинення злочину зник, залишивши наркотики, є показання свідків, за якими можливо встановлення зовнішності злочинця (10 %).
3. Злочинець невідомий і відсутня інформація про нього, наркотичні засоби виявлено у потязі (32 %).
4. Є матеріали оперативних підрозділів про перевезення певною особою наркотичних засобів у даному потязі, є показання свідків про присутність даної особи у потязі

під час руху, однак злочинець не затриманий та наркотиків не знайдено (6 %).

Наведені дані свідчать, що майже половина злочинців затримуються під час вчинення злочину або відразу після нього, що може розглядатися як сприятлива слідча ситуація. Інші ситуації, що виникають під час розслідування вказаних злочинів, слід розцінювати як складні. У цьому випадку найбільш несприятлива слідча ситуація складається, коли злочинець невідомий і не виявлено інформації про нього.

Отже, розглянемо перелік дій, які доцільно проводити за кожною із зазначених типових слідчих ситуацій.

За сприятливої слідчої ситуації, коли є інформація про злочин та відома особа злочинця, доцільно проводити такі слідчі дії: огляд місця події та наркотиків; затримання та особистий огляд підозрюваного; освідування підозрюваного; допит підозрюваного; допит свідків (провідників, бригадира потяга, сусідів по вагону); обшук за місцем проживання підозрюваного; призначення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; призначення інших видів експертиз залежно від виявлених слідів (фармакологічної, дактилоскопічної, трасологічної тощо); слідчий експеримент; пред'явлення для впізнання підозрюваного.

За ситуації, коли особа злочинця встановлена, але місце знаходження її невідоме, основні зусилля правоохоронців мають бути спрямовані на пошук злочинця. Інформація для розшуку може бути отримана за допомогою гласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, огляду місця події, допиту свідків, призначення експертиз, а також негласних слідчих (розшукових) дій – накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження житла та іншого володіння особи, спостереження за місцями можливої появи підозрюваного, використання конфіденційного співробітництва. Також велике значення у даній ситуації будуть мати заходи, направлені на пошук та затримання підозрюваного: складання словесного портрета та фоторобота, переслідування по гарячих слідах, пошук свідків за маршрутом передбачуваного руху злочинця, засідки в місцях можливої появи злочинця, перевірка за криміналістичними обліками.

У ситуації, коли відомий факт вчинення злочину, але невідома особа зловмисника, можуть проводитись такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця, де перевозились наркотики; допит свідків; призначення судових експертиз; надання доручення оперативним підрозділам щодо встановлення особи злочинця та його місця знаходження. Пошуковими заходами у даному випадку можуть бути: встановлення свідків-очевидців на початковій і кінцевій станціях та за маршрутом руху потяга; засідка в місці знаходження перевезеного наркотику та можливого появлення злочинця; перевірка за криміналістичними обліками; інші оперативно-розшукові заходи.

Вивченням кримінальних проваджень встановлено, що на початковому етапі розслідування злочинів, кваліфікованих за ст.ст. 307, 309 КК України, у ситуації, коли злочинець відомий, його затримано під час протиправного діяння або відразу після його вчинення, проводилися такі дії: огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 86 %; огляд місця затримання – 23 %; огляд наркотиків – 97 %; допити пасажирів потяга – 62 %; допити провідників та начальника потяга – 89 %; допити машиністів вантажних потягів – 75 %; обшуки підозрюваних під час затримання – 90 %; обшуки за місцем проживання підозрюваного – 85 %; пред'явлення для впізнання підозрюваних – 65 %; призначення експертиз – 100 %; слідчий експеримент – 69 %; негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення співучасників злочину – 70 %.

За ситуації, коли злочинець з місця вчинення злочину зник, але є певна інформація про нього, було проведено такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 100 %; огляд наркотиків – 100 %; допити пасажирів потяга – 85 %; допити провідників та начальника потяга – 100 %; призначення експертиз – 100 %; негласні слідчі (розшукові) дії – 100 %.

У слідчій ситуації, коли виявлено наркотичну речовину і злочинець невідомий, проводилися такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця, де знаходились наркотики під час перевезення – 100 %; огляд наркотиків – 100 %; допити пасажирів потяга – 85 %; допити провідників та начальника потяга – 95 %; допит машиністів вантажних потягів – 78 %; призначення експертиз – 100 %; сукупність негласних слідчих (розшукових) дій – 100 % [7, с. 72–73].

Першочергові слідчі (розшукові) дії спрямовані на збирання початкових відомос-

тей за кримінальним правопорушенням та безпосередньо сприяють встановленню особи злочинця. Наведений до типових слідчих ситуацій приблизний перелік слідчих дій має рекомендаційний характер і в кожному конкретному випадку може змінюватися. Сукупність та послідовність дій повинна визначатися слідчим та іншими учасниками розслідування з урахуванням умов, у яких воно здійснюється.

Нами розглянуто лише типові слідчі ситуації. Але конкретні слідчі ситуації мають динамічний характер, відповідно, на початковому етапі розслідування з визначеного нами переліку слідчих ситуацій одна може переходити в іншу, тобто видозмінюватися. Ці зміни можуть відбуватися протягом усього часу розслідування у бік як більш, так і менш сприятливої сукупності умов. На ці зміни насамперед впливають наявні у слідчого теоретичні знання щодо існуючих типових слідчих ситуацій, а також досвід розслідування даних видів злочинів. Досвід дозволяє слідчому діяти схожим чином у подібних умовах, у яких раніше він вже отримував позитивний результат. На наявному досвіді ґрунтується й важлива якість слідчого – інтуїція [7, с. 74].

Серед визначених нами найбільш сприятливою є слідча ситуація, коли злочинець відомий і його затримано під час вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення. Дана ситуація визначається найменшою проблемністю при розслідуванні злочинів. У такій обстановці розслідування дії слідчого спрямовуються на закріплення слідів злочину, отримання інформації від свідків та інших учасників та проведення за їх участю інших слідчих дій. Окрім того, збираються дані, що визначають причетність або непричетність до злочину конкретної особи, у першу чергу затриманої безпосередньо під час вчинення злочину або після його здійснення, та встановлюються зазначені раніше обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні кримінального правопорушення.

При виникненні слідчої ситуації, коли злочинець невідомий і не виявлено інформації про нього, слідчому необхідно спрямовувати зусилля на перевірку за способом та місцем вчинення злочину, іншими елементами криміналістичної характеристики, беручи до уваги джерело інформації про злочин. Ці заходи можуть сприяти встановленню свідків – очевидців даного факту, та виявленню слідів злочинця. Така слідча ситуація є найбільш несприятливою і, відповідно, викликає необхідність у проведенні найбільшої кількості організаційних, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій за різними напрямками. Отримані дані необхідно всебічно аналізувати та ретельно перевіряти, що вимагає значних затрат часу.

У ситуації, коли злочинець невідомий, але є окремі відомості про нього, яка також вважається несприятливою, слідчий має про злочинця певну інформацію, яку можна використати для його встановлення. У такій обстановці розслідування є свідки, очевидці вчинення злочину. Відповідно, можливе складання словесного портрета злочинця, за яким у подальшому може бути організовано встановлення відомостей про особу злочинця та його пошук.

При розслідуванні злочинів, пов'язаних з виявленням наркотиків, що незаконно перевозяться залізничним транспортом, особливо велике значення має раптовість дій, оскільки дозволяє нейтралізувати опір осіб, що перевіряються, при їх затриманні, не допустити знищення доказів, викриваючи їх злочинну діяльність. Окрім того, максимальне використання виявленої на першому етапі розслідування злочину розшукової інформації слугує базою для розкриття злочину або є джерелом іншої, більш значимої (у розшуковому плані) інформації.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що визначення типових слідчих дій початкового етапу розслідування при перевезенні наркотичних засобів залізничним транспортом має суттєве значення як для теорії криміналістики, так і для практики розслідування кримінальних правопорушень. Визначення типових слідчих ситуацій на подальшому етапі розслідування та комплексу слідчих (розшукових) дій для їх вирішення є перспективним напрямом подальших наукових пошуків.

Бібліографічні посилання

1. Васильєв А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. 144 с.
2. Шепітько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харьков: ООО «Одиссей», 2005. 368 с.
3. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

4. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.
5. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монограф. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
6. Криміналістика: учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Высш. шк., 2000. 672 с.
7. Пиріг І. В., Чернецька О. А. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/1200>.

Надійшла до редакції 03.06.2019

References

1. Vasylyev, A.N., Yablokov, N.P. (1984) Predmet, sistema i teoreticheskiye osnovy kriminalistiki [Subject, system and theoretical foundations of forensics]. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta [in Russ.].
2. Shepit'ko, V.Yu. (2005) Kriminalistika: kurs lektsyy [Forensics: a course of lectures]. 2 yzd., pererab. i dop. Khar'kov: OOO «Odissey» [in Russ.].
3. Shepit'ko, V.YU. (2007) Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyy analiz) [Forensic tactics (system-structural analysis)]: monohrafiya. Kharkiv: Kharkiv yurydychnyy [in Ukr.].
4. Stepanyuk, R.L. (2013) Problemy formuvannya kryminalistychnoyi kharakterystyky okremykh vydiv i hrup zlochyniv [Problems of formation of forensic characteristics of certain types and groups of crimes]. *Visnyk Kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny*, 5, 173-180 [in Ukr.].
5. Chernyavs'kyu, S.S. (2010) Finansove shakhraystvo: metodolohichni zasady rozsliduvannya [Financial fraud: methodological background to the investigation]: monohraf. Kyiv: Khay-Tek Pres [in Ukr.].
6. Krimyalistika: ucheb. dlya vuzov [Forensics: textbook for higher education institutions] (2000) / I.F. Gerasimov, L.Ya. Drapkin, E.P. Ishchenko i dr.; pod red. I.F. Gerasimova, L.Ya. Drapkina. 2-ye izd., pererab. i dop. Moskva: Vyssh. shk. [in Russ.].

SUMMARY

Pyrih I. V., Prokopov S. O. Complexes of investigative (search) actions at detection of the narcotic means transported by rail. In the article, based on the analysis of the opinions of scientists, the concept of a typical investigative situation is defined and its significance in the method of investigation of certain types of crimes is established. From the analysis of scientific opinions about typical investigative situations, it can be concluded that their main purpose is to assist law enforcement agencies in organizing the investigation process at an appropriate stage. Illumination of these situations for a certain crime allows investigations on a qualitatively new level. Forecasting of a certain situation and its analysis help to determine the directions of taking appropriate organizational measures in order to influence it.

Typical investigative situations need to be considered in terms of facilitating the establishment of a criminal and the organization of the process. The best and most favorable set of conditions that has developed at a certain point should be considered the one where the offender was detained at the crime scene. In such a situation, there is usually no need for actions aimed at its establishment and prosecution. As a result, there is a sufficient amount of material and ideal traces. Conducting investigative (search) actions with the relevant participants ensures obtaining the maximum set of evidence. Often, the offender's position is not characterized by opposition to the investigation process. Accordingly, as unfavorable or complicated investigative situations, one should perceive those who do not detain a perpetrator, but there are certain information about him that allows him to arrange his search, as well as when the offender is not detained and no data is available about him. In these situations with varying degrees of complexity it is expedient to conduct both open and covert investigatory (wanted) actions. The less information is collected about the identity of the offender at the initial stage of the investigation, the more difficult it is to solve his tasks.

Drawing on scientific developments of scientists and the practice of investigating crimes, typical investigative situations emerging at the initial stage of the investigation of crimes related to the illegal transport of drugs by rail: a) the offender is known, detained during the transportation of drugs or immediately upon arrival of the train; b) the offender is unknown, from the place of commission of the crime disappeared, leaving the drugs, there is testimony of witnesses on which it is possible to establish the appearance of the offender; c) the offender is unknown and there is no information about him, the drugs are found in the train; d) there are materials of the operational units on the transportation of a certain person of narcotic drugs in this train, there is evidence of witnesses of the presence of the person in the train during the movement, but the offender was not detained and drugs were not found. In each of the situations described, complexes of investigative (search) actions have been developed for their solution.

Keywords: *narcotic drugs, initial stage of investigation, typical investigative situations, investigative (search) actions.*